

ACTA
UNIVERSITATIS
WRATISLAVIENSIS
No 1299

NEERLANDICA
WRATISLAVIENSIA

V

Onder redactie van
Norbert Morciniec
en
Stanisław Prędoła

WROCLAW 1991
WYDAWNICTWO UNIwersytetu WROCLAWSKIEGO

Caspar van de Ven

Waalre

DE BRABANTSE SPREEKWOORDEN ^x0. Inleiding

In november 1988 verscheen als eerste uitgave van de Hein Mandos-stichting te Waalre De Brabantse Spreekwoorden, het levenswerk van drs. Mandos en M.Mandos - van de Ppl. Dit spreekwoordenboek bevat 5824 volledig ingevulde lemma's. Daarbij komen nog de verwijzingen en de varianten. Het 631 pagina's tellende spreekwoordenboek zal in totaal zo'n 6000 à 7000 spreekwoorden, spreekwoordelijke vergelijkingen, zeispreuken, boerenregels, weerspreuken, kaarttermen en leefregels bevatten die door Brabanders gebruikt zijn en worden.¹⁾

Het doel van dit artikel is de lezer wat achtergrondinformatie te verschaffen omtrent drs. Hein Mandos en zijn levenswerk, de Hein Mandosstichting en de ideeën van Mandos met betrekking tot het Brabantse spreekwoord, de specifieke problemen van de lexicografie van het dialectspreekwoord en de samenstelling van De Brabantse Spreekwoorden.

^x Dit artikel is een bewerking van de hoofdstukken 8 en 9 van Caspar van de Ven, Beknopte geschiedenis van de paroe-miologie en enige aspecten van de lexicografie van het (dialect) spreekwoord, ongepubliceerde doctoraalscriptie, Katholieke Universiteit Nijmegen (NCDN), 1988.

¹⁾ Het boek De Brabantse Spreekwoorden (DBS) is voor Hfl.39,50 te krijgen bij Distributiepunt Brabantse Uitgaven, Parade 17, Postbus 1104, 5200 BD 's-Hertogenbosch, tel: 073 139484 of in de boekhandel. Het ISBN-nummer is 90-800253-1-3. De uitgever is Hein Mandosstichting, contactadres: Willibrorduslaan 112, 5581 GH Waalre, Nederland.

1. Hein Mandos: een korte biografie

Hein M.C.A. Mandos werd in 1907 te Tilburg geboren. Na zijn gymnasium A-opleiding, eveneens te Tilburg, studeerde hij aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen Nederlands, geschiedenis en volkskunde. Van 1937 tot 1972 was Mandos als leraar Nederlands verbonden aan het gymnasium Augustianum in Eindhoven. Hij overleed te Waalre in 1978.²⁾

Al vroeg - nog voordat hij in Nijmegen ging studeren - interesseerde de jonge Hein Mandos zich voor het Brabantse dialect en in het bijzonder voor het Brabantse spreekwoord. Al in 1926 legde hij de grondslag voor zijn spreekwoordenverzameling. Tijdens zijn studie brak echter zijn grote belangstelling voor het Brabantse dialect en de volkskunde baan. Deze belangstelling bepaalde zijn verdere leven: hij werd mede-oprichter van de Heemkundige Studiekring Kempenland en bestuurslid van de Stichting Brabants Heem. Van 1948 tot 1976 was hij redacteur (lange tijd hoofdredacteur) van het tijdschrift Brabants Heem.

Hij werkte mee aan diverse boeken over Brabants historie en cultuur. Ook van de boekenreeksen Bijdragen tot Studie van Brabants Heem en Cultuurhistorische Verkenningen in de Kempen was hij mede-initiatiefnemer. Hij had zitting in het dagelijks bestuur van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant en publiceerde talrijke volkskundige, historische en taalkundige artikelen, in het bijzonder over spreekwoorden.³⁾

2) A. van Oirschot e.a., Encyclopedie van Noord-Brabant in 4 delen, dl.3, 23-24.

3) T. Sijbers, M. Mandos - van de Pol, Over bij wijze van sprèke gesproken, Helmond, 1981, Voorwoord, 5-6.

J. Gerits, In memoriam drs. Hein Mandos (1907-1978), Ons Heem, jrg.33, 3, 1973, 128-130.

Zie voor de bibliografie van artikelen over spreekwoorden van de hand van H. Mandos de Lijst van geraadplaaide bronnen, DBS, XVII-XXII.

Zie voor zijn bijdragen aan het ts. Brabants Heem: N.Arts, Register op het Tijdschrift Brabants Heem, jaargang 1 t/m 33 (1949-1981), Eindhoven, 1982, 70-79.

2. Het corpus

2.1. Het corpus tot 1978

Mandos verzamelde vanaf 1926 tot aan zijn dood uitdrukkingen die door de Brabanders gebruikt zijn of worden. Samen met zijn vrouw Miep excerppeerde hij artikelen, woordenboeken, dissertaties, romans, maar hij tekende ze vooral op als ze gebruikt werden. Al dit materiaal werd conscientieus op fiches geschreven en in kaartenbakken gestopt. Hij was van plan een dissertatie over spreekwoorden te schrijven. Daarvoor maakte hij een tweetal spreekwoordenquêtes: een enquête over Nederlandse spreekwoorden (1945) en een over Brabantse spreekwoorden (1948). In 1949 werd de laatste door Brabant rondgestuurd. De respons viel wat tegen, maar het leverde veel nieuw materiaal op. Zijn dissertatie over de spreekwoorden is helaas nooit voltooid. Hoofdstuk 1, een historisch overzicht van de spreekwoordenstudie, is wel voltooid.⁴⁾

2.2. Het corpus na 1978

Na zijn dood besloot zijn vrouw Miep Mandos - van de Pol om het archief van haar man bij te werken, te beheren en er uit te publiceren. Aanvullingen en varianten op het reeds bestaande corpus kwamen langs de volgende kanalen binnen:

- A Optekenen van spreekwoorden wanneer ze in de dagelijkse omgangstaal gebruikt worden.
- B Het inwerken van schriftelijk aangedragen materiaal in brieven en op kaarten.
- C Het vergelijken en inwerken van spreekwoordverzamelingen in manuscript die uit liefhebberij of uit professionele belangstelling (oud-leraren Nederlands) waren aangelegd.
- D Het verwerken van een grote hoeveelheid reacties van lezers van het Eindhovens Dagblad (met name regio Kempenland) en het Helmonds Dagblad (met name regio Peelland) naar aanleiding van twee kranterubrieken.

4) DBS IX.

E Het verwerken van de gegevens van het spreekwoordenspel "Bij Wijze van Spreke" van Omroep Brabant te Eindhoven.

ad C. Een voorbeeld van zo'n collectie is die van A. van der Biezen, Noordbrabantsche Spreekwoorden en Spreekwijzen, Handschrift, 1940 dat bewaard wordt in de bibliotheek van de abdij van Berne te Heeswijk-Dinther. Nauwgezette vergelijking door M. Mandos - van de Pol wees uit dat het hier een compilatiewerk betreft.⁵⁾

ad D. Naar aanleiding van "Ons moeder zei altijd..." in de kranterubriek "Onder Ons Gezegd en Geschreven" van Ruud Groen in het Eindhovens Dagblad, 1983. Later werd een pretentieloze bloemlezing samengesteld onder de titel Ons moeder zei altijd..., een boeket bloemrijke uitspraken uit moeders eigen taaltuintje, uitgave Eindhovens Dagblad 1984. Hetzelfde deed Jan Traverse in juli 1987 in het Helmonds Dagblad. Ook hiervan werd een bloemlezing samengesteld met als titel Ons Moeder zei altijd..., een reeks kruidige gezegdes uit moeders eigen bonte schort, uitgave Helmonds Dagblad, 1988. Het ingezonden materiaal van beide rubrieken werd ter beschikking gesteld van het Hein Mandos-archief. Al het bruikbare materiaal werd geficheerd en ingewerkt.

ad E. Hein Mandos adviseerde Omroep Brabant in 1977 in verband met een radiospel met spreekwoorden om naar Fins voorbeeld een goede dialectspreker een verhaaltje te laten vertellen met de betekenis van het spreekwoord als onderwerp. Aan het einde van het verhaal wordt het spreekwoord gedeeltelijk gegeven. De luisteraars kunnen de rest aanvullen en hun oplossing op een briefkaart insturen. Onder de juiste inzenders wordt dan een prijsje verloot. In deze vorm liep het spreekwoordenspel van Omroep Brabant meer dan tien jaar. Deze werkwijze bracht vele interessante varianten aan het licht.⁶⁾ Het verschijnen van De Brabantse Spreekwoorden maakte een einde aan het spel in deze opzet.

5) DBS XII.

6) Sijbers, 1984, 5.

De luisteraars zouden immers de tweede helft van het spreekwoord in het boek kunnen opzoeken. Momenteel wordt de luisteraars gevraagd oplossingen aan te dragen van spreekwoorden waarvan de herkomst of de betekenis onduidelijk is. Ook wordt er naar typische dialectwoorden of vaktermen gevraagd.⁷⁾

3. Wat is typisch Brabants?

Hein Mandos heeft in een aantal artikelen⁸⁾ iets van zijn oorspronkelijke ideeën nagelaten over de samenstelling van een Brabants spreekwoordenboek. Die ideeën concentreren zich op drie punten, te weten:

1. de begrenzing en de tegenstelling Oost- en West-Brabant
2. het materiaal
3. de vraag wat typisch Brabants te noemen is.

3.1. De begrenzing en de tegenstelling Oost- en West-Brabant

In 1944 vroeg Prof. Dr. J. van Ginneken aan Hein Mandos op het symposium over Oost-Brabants dialect, dat georganiseerd werd door de Dialectcommissie der Nederlandse Akademie van Wetenschappen in Amsterdam, een inleiding te houden over West- en Oost-Brabantse spreekwoorden. Hij wees dit verzoek af, omdat zijn materiaal toentertijd - zeker voor West-Brabant - niet toereikend was. De vraag was voor hem wel de aanleiding om scherper over de begrenzing na te gaan denken.

"Hoewel het vraagstuk der gewestelijke spreekwoorden mij reeds lange tijd had beziggehouden, deed zich sedertdien bij mij in veel scherpere vormen het probleem voor: op welke voorwaarden kan een spreekwoord "brabants", ja zelfs "oost" of "west"-brabants genoemd worden en ik werd mij bewust, met welk

7) D. van Dam, Omroep Brabant en de spreekwoorden, Brabantia, jrg. 38, nr. 7, aug./sept. 1989, 14.

8) H. Mandos, Oostbrabantsche spreekwoorden, Land van Dommel en Aa, Eindhoven, 1947, 27-67.

H. Mandos, Problemen van een Brabants spreekwoordenboek, Brabants Heem II, 1950, 2; idem 74.

een gemak men doorgaans deze geographische begrippen hanteert, terwijl de aardrijkskundige zijde van het vraagstuk achteraf de grootste en fundamentele moeilijkheid blijkt."9)

Mandos vraagt zich dan ook af of men voor het begrip "Brabants" de historische begrenzing van het oude hertogdom Brabant moet nemen of de moderne staatkundige begrenzing, zoals ook A.A.Weijnen in zijn dissertatie deed.10)

"Laten wij, deze kwestie vereenvoudigend, aannemen, dat de provincie Noord-Brabant ook als een zich onderscheidende, samengegroeide cultuurgemeenschap kan gezien worden. Is het dan verantwoord te spreken van de tegenstelling Oost-West in kwalitatief en kwantitatief gebruik van spreekwoorden?"11)

Het verschil tussen de beide gebieden is een realiteit. Zie hiervoor ook de dissertatie van Weijnen.

Het zal de taak van sociaal-geografen zijn de historische landschappen te bepalen en de daaruit voortkomende "historisch gegroeide levensstijl". Pas wanneer dit wat zichtbaar gemaakt is, is het mogelijk na te gaan dat ook karakteristieke uitingen van deze levensstijl in spreekwoorden aanwijsbaar zullen zijn. Mandos is ervan overtuigd dat het puur verzamelen om het verzamelen geen zin heeft. Hij stelt dan ook voor uit het verzamelde materiaal het typisch streekgebundene te schiften en daarnaast de gegevens te toetsen aan de door de wetenschap bereikte resultaten in de typering van het "genre de vie" van de streek.

Wanneer men dit niet doet, "zal iedere verzameling een oppervlakkige, ongedetermineerde uitstalling van volkswijsheid blijven, waarvan de vervanging van het etiketje brabants door een willekeurig ander, niet eens op grote moeilijkheden zal stui-

9) B.H., jrg.2, 1950, 2.

10) A.Weijnen, Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant in aansluiting aan geographie, geschiedenis en volksleven, Fijnaart, 1937.

11) B.H., jrg.2, 1950, 2.

ten. (...) Deze traditionele methode werpt geen vruchten af, het is slechts opeenstapeling van wat men hoort, uit alle tijden, uit alle streken, een kaleidoscoop met zelfs internationaal inlegwerk".¹²⁾

3.2. Het materiaal

Om tot een Brabants spreekwoordenboek te komen dient men uiteraard te beschikken over uitgebreid materiaal "waarvan de betrouwbaarheid ernstig onderzocht moet worden".¹³⁾ Er is in het verleden, met name in de negentiende eeuw veel verzameld en er is te veel verzameld en te weinig verwerkt. Mandos ziet in de late culturele emancipatie van Brabant ook een voordeel: doordat er in Brabant geen gepubliceerde verzamelingen zijn van enige betekenis kunnen eerder door andere gemaakte fouten vermeden worden. Het doel blijft: een stuk bestudering van het Brabantse volksleven. "Hoe het gevoelsleven en de gedachtenwereld van de Brabander zich in deze "kleine woordkunst" heeft geopenbaard en door welke factoren beide werden bepaald, kortom het volkskarakter zoals het zich in de historie tot op de dag van vandaag gevormd heeft."¹⁴⁾

Mandos pleitte niet voor het koppelen van het begrip volkskarakter aan spreekwoorden. Hij toonde juist aan dat ten onrechte deze koppeling vaak spontaan wordt gemaakt.¹⁵⁾ Ter Laan had er grote moeite mee dat Mandos aantoonde dat de typische volksaard in een spreekwoord grensoverschrijdend is.¹⁶⁾ Mandos pleit ervoor om na te gaan of je uit het residu van dialectspreekwoorden die als typisch oorspronkelijk en kenmerkend voor dat dialect aan te merken zijn conclusies kunt trekken ten

12) *ibid* 3.

13) *ibid* 74.

14) *ibid* 74.

15) Mandos, 1947.

16) Zie hiervoor Voorbericht, K. ter Laan, Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen, Amsterdam/Brussel, 1984, 16e druk, 7.

aanzien van volksaard of volkskarakter. De vraag dringt zich dan ook op wanneer je een spreekwoord typisch Brabants zou mogen noemen.

3.3. Wat is typisch gewestelijk of typisch Brabants te noemen?

Wanneer mag men een dialectspreekwoord als typisch dialectspreekwoord aanmerken? Natuurlijk zijn in een bepaalde regio ook spreekwoorden gangbaar die tot de standaardtaal gerekend kunnen worden, ook al zijn ze regionaal gekleurd door een bepaalde klank of een bepaald woord. Zo is:

Nieuwe bezems vegen schoon en

Nieuwe bessems keren het schoonste (opgetekend te Uden, Opwetten) een verandering die nauwelijks met betrekking tot het onderkennen van regionale spreekwoorden enige waarde heeft. Wat kunnen we als waardevol aanmerken?

3.3.1. typisch gewestelijk

I. DE GEWESTELIJKE VARIANT ROEPT EEN UITERST OORSPRONKELIJKE SITUATIE OP, DIE DE UITDRUKKING DEED ONTSTAAN

Met de deur in huis vallen.

Met de deur in den herd kommen loopen. (Wintelre, hs.Sassen)

Wie het kleine niet eert, is het grote niet weerd.

Wie 't kleine niet mikt, die 't grote niet slikt. (Son)

Beter een gebuur die nabij is, dan een broeder die verre is.
(Spreuken 27, 10)

'n Goeje buur is beter as 'n wijje bruur. (Tilburg, Esbeek, Lage Mierde, Eersel, Best, Berlicum).

II. SUBSTITUTIE DOOR EEN PLAATSNAAM

Dit wijst uiteraard op lokale toepassing, maar het geeft niet aan of een spreekwoord exclusief lokaal of regionaal is, daar elke plaatsnaam door een willekeurige andere te substitueren is.

Fluitende meisjes en brullende koei zijn zelden goei.
Een Beeskache meid en 'n Girschotse koei zijn zelden goei. ¹⁷⁾

Andere voorbeelden vindt men in de vergelijkingen:

Zo oud als de weg naar de Peel.

Zo oud als de weg naar Rome.

Zo oud als de weg naar Jeruzalem.

Zo oud als de weg naar Jacatra.

Zo oud als de weg naar Kralingen.

Zo oud als de weg naar Aken, Keulen. (Limburg)

Zo oud wie de Maasbruk. (Limburg)

Zo oud comme le pont de Rouen. (een brug uit de 12e eeuw)

III. NAAST AFWIJKINGEN IN WOORDGEBRUIK ZIJN ER IN DE GEWESTE-
 LIJKE VARIANT OOK AFWIJKINGEN IN BOUW EN STRUCTUUR, TOT
 IN DE BEELDSPRAAK TOE

Alles op zijn plaats, en de pispot op tafel.

Alles à-venant, 't kruske-fiks in de pispot. (Bakel, hs.
 Sassen)

IV. IN HET GEWESTELIJK SPREEKWOORD ZORGT EEN GEHEEL ANDER META-
 FORISCH GEBRUIK ERVOOR DAT EEN NIEUW BEELD OPGEROEPEN WORDT,
 OFSCHOON DE ALGEMENE NEDERLANDSE SCHABLONE HERKENBAAR BLIJFT

Krakende wagens lopen het langst.

Piepende kreuzers goin nog oit lang mee.

Tot deze groep behoren ook de Nederlandse spreekwoorden die in het gewestelijk milieu een aanvulling gekregen hebben die, misschien minder of meer geslaagd, de aandacht trekt.

Hij is van alle markten thuis.

Hij is van alle merten thuis, behalve waar 't ie nie gewist is.

¹⁷⁾ Zie voor dit spreekwoord de bibliografie bij Wolfgang Mieder, International Proverb Scholarship, An Annotated Bibliography, New York / London, 1982, 603.

M. Mandos - van de Pol, Fluitende meisjes..., Brabants Heem, 38e jrg. (1986), nr.4, 204-223.

Het is vooral interessant wanneer een spreekwoord zijn vaste vorm nog niet gevonden heeft. Men krijgt dan de meest uiteenlopende, strikt locale, toevoegingen.

Zo kennen we in de standaardtaal de vrij vaststaande uitdrukking:

Wie het langst leeft, heeft alles.

In Oostbrabantse dorpen vindt men nog veel individuele vondsten. Zo zijn er de volgende toevoegingen:

... heeft de geheelen Pettelaar met bunt en bult. (Boxtel)

... die krijgt Amsterdam. (Eindhoven)

... higget geloik, de kerk mitte torre. (Geldrop)

... die 't langst zorgt. (Eersel)

... hee de kreuge mee 't rad. (Borkel en Schaft, Budel)

... hèn de honing mèn de raot. (Leende)

... krijgt alle halve stuivers. (Heeze)

... heeft den heelen Peel. (Uden)

... moet alle horloges opdraaien. (Bakel)

3.3.2. typisch Brabants

Wat kan als aanwijzing dienen dat men te maken heeft met een typisch Brabants spreekwoord?

Mandos maakt gebruik "van de schaarsche richtlijnen" die directe gegevens vanuit het spreekwoord zelf, hem opleveren. Hij komt tot de volgende aanwijzingen:

I. HET VOORKOMEN VAN EEN DIALECTWOORD, ZONDER DAT HET NOCHTANS DE PLAATS VAN HET WOORD IN DE STANDAARDTAAL INNEEMT

Ondertusschen steekt men klot.

Dit is een reactie op iemands uitroep: "(Ja), ondertussen..."

Het geheel is slechts te begrijpen als men weet dat een "tus" in Oostbrabants dialect een gras- of heiplag is en dat "klot" turf is, zodat er staat:

Onder heiplaggen steekt men turf.

Een dialectwoord kan ook "onderduiken".

Hij komt daags na de markt, gelijk Hannes met zijn eksters.

Zo tekende men het op in Deurne, Mierlo, Helmond, Bakel, Volkel, Zeeland, Uden en Schayck, totdat in De Reek een van de twee personen opgeeft "... met zijn kievit". Dit maakt het beeld duidelijker, want aan de Maaskant is een "kievit" een ander woord voor mars, een op de rug gedragen bak of korf van marskramers. De vorm met kievit is ongetwijfeld de oudste vorm. Waarschijnlijk werd door het verloren gaan van de oorspronkelijke betekenis "kievit" gesubstitueerd door "ekster".

Veel dient men van deze groep niet te verwachten. "Al zou men misschien anders verwachten, veel steun bij het onderzoek brengt deze "dialectwoordengroep" zeker niet".¹⁸⁾

II. HET VOORKOMEN VAN EEN PLAATSNAAM

Deze spreekwoorden bieden uiteraard zekerheid wat betreft de locale toepassing en ze hebben meestal een kleine expansie. De vorming naar internationale modellen komt vaak voor.

Ge moet de keerze nie naar Mierle dragen.

(Je moet de kersen niet naar Mierlo dragen.)

Mierlo en omgeving is het typische Oostbrabantse kersengebied. Al snel wordt een bekend patroon zichtbaar. Zo zegt men:

Geen uilen naar Athene dragen. (Griekenland)

Geen aflaten naar Rome. (Italië)

Geen zand naar Hagenau. (Duitsland)

Geen sparren naar Noorwegen. (Noorwegen)

Geen kolen naar New-Castle. (Engeland)

Geen sneeuw naar Lapland. (Rusland)

Geen dadels naar Hajar. (Arabië)

Geen peper naar Hindoestan. (Perzië)

In de Peel is geenen Lieven Heer.

In deze uitdrukking is kort en bondig geregistreerd dat men zonder enig verlof hei of turf kan steken in de Peel. (de Peel is een groot, ruig (moeras)gebied op de grens van Brabant en Limburg).

¹⁸⁾ Mandos, 1947, 53.

De hond loopt de Peel op!

Dit roept men iemand na wanneer hij na een ruzie met een kwaad hoofd het huis verlaat.

Wanneer men de bewoners van een bepaalde plaats een bepaalde eigenschap toeschrijft, blijft de beeldspraak meestal vrij kleurloos.

de Berkterziektede Berkterkoorts hebben

De bewoners van het gehucht Berkt bij Bergeyk zouden lui zijn. Hetzelfde wordt uitgedrukt in de "Helmondse ziekte".

Vaak worden plaatsnamen gehanteerd om mensen te typeren:

Hij komt van Summeren (Someren), hij hee geen en bange.

Hij is een brutale praatjesmaker.

Hij komt van Vessem.

Hij gaat voorbij als de Maas langs Heusden.

Hij gaat voorbij als de Maas voorbij Bokhoven.

Hierin wordt uitgedrukt dat iemand passeert zonder te groeten.

Hij komt van Breughel uit het lof.

Hij komt van Gool. (=Goirle bij Tilburg)

Hiermee wordt aangegeven dat iemand zich van de domme houdt.

In een veelheid van uitdrukkingen zijn allerlei dorpse spotternijen en plagerijen vastgelegd.

III. HET VOORKOMEN VAN EEN EIGENNAAM

Het voorkomen van een eigen naam verhindert uiteraard een expansie buiten een kleine kring.

Mandos wist aan de Tilburgse uitdrukking Botermans waogde er zijn dochter nog wel aon, en dè was zoo'n kostlijk paand nog familiebanden vast te knopen. De oorsprong van deze manier van zeggen gaat zo'n twee honderd jaar terug. In het midden van de 18e-eeuw exploiteerde ene Botermans op Den Heuvel een logement "Den Gouden Zwaan". Deze Botermans had een bijzonder knappe dochter, "het kostlijk paand". Dit meisje huwde met

Jos Knegtel, een pottenbakker uit Berchem in Bohemen. Tot grote opschudding van de kleine gemeenschap werd het huwelijk op 10 mei 1746 voltrokken. Knegtel is de stamvader van Hein Mandos van moederszijde. Alleen de familietraditie leverde de ontsluiting. Het blijft merkwaardig dat zo'n gezegde twee eeuwen lang zo'n vitaliteit heeft.

In apologische spreekwoorden (zei-spreuken, exempelspreuken, Wellerismen) komt een eigennaam dikwijls voor. De eigennaam kan gemakkelijk door een andere naam vervangen worden en op den duur treedt er meestal een algemener begrip b.v. een boer voor in de plaats.

In veel zei-sels treedt Tijn Uilenspiegel op, zoals in:

"Dat is één", zei Uilenspiegel en hij stiet zijn moeder van den trap.

Uit Oeffelt komt een fraaie verandering:

"Dòr gège t al heer, zei Wassenberg en ie smeeet z'n vrouw van de trappen.

Deze Wassenberg was een niet al te best bekend staande figuur uit Sambeek. Andere voorbeelden van dit type zijn:

"Ieder moet zijn zaak weten", zei Van Bree en hij ging om drie uur naar de mert.

"Ons paast alles", zi Joan Kok, "om dè we van achteren rond zèn".

IV. DE TYPISCHE EIGENAARDIGHEDEN VAN HET BRABANTSE HEEM

Deze laatste aanwijzing kan uiteraard subjectief geïnterpreteerd worden. Bedoeld wordt het complexe samengaan van elementen uit het landschap, de godsdienst en volksgebruiken die in oude volkswijsheden terug te vinden zijn. Een paar voorbeelden:

Landschap:

Hij lee achter de bukenheg: Hij ligt op het kerkhof.

Hij is nog niet door de hei: Hij heeft zijn doel nog niet bereikt.

godsdiens:

O.L. Heer is zóó nie, of hij poft wel een miske.

Gezegd wanneer men de zondagsplicht niet strikt nagekomen was.

Ge kunt tegen 't Ons Lief-Heerke nie meutelen en tegen 't
schaöpke nie keutelen.

volksgebruiken:

Vroeger was het in het agrarische milieu gebruikelijk om rond vier uur "den achtermiddag" (koffie met boterhammen) te gebruiken. Dit gebeurde echter niet het hele jaar door, maar van ongeveer Pasen tot Allerheiligen. Om te kunnen uitmaken of de periode weer begonnen was, had men een praktische oplossing: de grootte van het pas ontloken elzeblad.

Als 't elzenblad 'n dubbeltje groot is, krijgt de scheper
z'n boterham weer.

Zo zijn vele gewoonten en gebruiken in de vorm van voorschriften en waarschuwingen in uitdrukkingen terug te vinden. Na 24 augustus, St.-Bartholomeus, is het oppassen met bramen plukken. Na die tijd komt er een fijn witachtig vliesje over de bes te liggen, waardoor ze bedorven lijkt. De volksopvatting leerde dat er gevaar voor vergiftiging was.¹⁹⁾

Na 24 augustus is 't velleke van Barthelemeus op de brembeziën,
dan deugen ze nie mer, dan kanne er van sterven. (Wintelre)

St. Bartelmeus rijdt over de brembeziën. (Deurne)

St. Bartholomeus heeft met zijn velleke over de Brembeziën
gesleipt. (Liempde)

"Toch dienen wij ook bij deze volksgebruiken en de daarmee verbonden spreekwoorden uiterst voorzichtig te zijn".²⁰⁾

19) H.Mandos, Het velleke van Sint Bartholomeus, Brabants Heem V, 98-103 en 142.

20) Mandos, 1947, 65.

De aanwijzingen, die een dialectwoord, een plaats- of eigen- naam, de lokaal gebonden apologische spreuken en de gegevens uit het heemmilieu ons kunnen verschaffen, zijn ter bepaling voor de stof van eigen haard en streek niet als ex-cathedra bedoeld. Daar rest nog altijd de definitieve afsluiting, die veel onderzoek vereischt: een algemeene en ruime vergelijking, die noch met andere streken, noch met het nationale zich kan tevreden stellen, maar zelfs niet er voor terug mag schrikken de Europeesche parallel buiten de grenzen op te sporen. Vergeleken met het resteerende, ongesorteerde "neutrale" materiaal strekken genoemde groepen zeker tot profijt bij het bijeenbrengen eener typisch gewestelijke collectie. Zij kunnen zelfs in eersten aanleg iets van den eigen volksaard vertellen, maar absolute zekerheid spruit voort uit breede confrontatie. Dat is en blijft de eenige veilige weg.²¹⁾

Kortom, Mandos stelt het volgende voor:

1. Leg een uitgebreide gewestelijke spreekwoordenverzameling aan.
2. Vergelijk die met de nationale spreekwoordenschat.
3. Vergelijk die met de internationale (Europese) spreekwoordenschat.
4. Wat je dan overhoudt is een typische gewestelijke verzameling.
5. Probeer of je uit dit residu enige uitspraken over de typische volksaard zou kunnen destilleren.

Het is vooral Mandos' verdienste om de relatie tussen spreekwoord en volksaard genuanceerder aan de orde te stellen. Hij raakte, zoals eerder gezegd (blz.279), daarover in polemieek met Ter Laan.

Bij het samenstellen van de Brabantse Spreekwoorden zijn niet de oorspronkelijke ideeën van Hein Mandos uitgevoerd. Zijn aanpak om alles eerste nationaal en Europees te vergelijken bleek te ambitieus en onwerkbaar. Zijn aanpak zou het volgens Stoett een "mer à boire" gemaakt hebben.²²⁾

21) Mandos, 1947, 65.

22) M.Mandos - van de Pol in Voorwoord, Sijbers, 1981.

4. De Hein Mandosstichting

Miep Mandos - van de Pol nam zich enige jaren na de dood van haar man voor om het archief dat hij naliet bij te werken, te beheren en eruit te publiceren. Het idee om uit de verzameling van het echtpaar Mandos een Brabants spreekwoordenboek samen te stellen bleef levend. In 1985 werd de Hein Mandosstichting opgericht met als eerste project het publiceren van het Brabants spreekwoordenboek. Een voor dit project gevormde redactieraad begeleidde de samenstelling.²³⁾

5. Enkele attentiepunten bij het samenstellen van een dialectspreekwoordenboek

Wanneer men een verzameling spreekwoorden bijeengebracht heeft van een omvang als de collectie Mandos te Waalre, wanneer alles op een enorm groot aantal fiches is geschreven, dan lijkt het voor de hand te liggen het materiaal bijeen te brengen in een spreekwoordenboek. Dit lijkt simpel, maar bij nadere overdenking en beschouwing is het een heel karwei. Er zijn weinig goede voorbeelden van spreekwoordenboeken, laat staan dialectspreekwoordenboeken. Het samenstellen van een dialectspreekwoordenboek vraagt om een specifieke aanpak. Over het algemeen staan lexicografen niet zozeer stil bij de specifieke problemen van de paroemiologische lexicografie. Ladislav Zgusta besteedt er in zijn Manual of Lexicography in verhouding nauwelijks aandacht aan. Hij stelt het volgende vast:

"The lexicographer's interest in these quotations, dicta and proverbs is rather negative. They certainly are set combinations of words, they must be understood as wholes, but they are not multiword lexical units."²⁴⁾

23) De redactieraad bestaat uit de volgende personen: Drs. F. Bakkes (Roermond), Dr. J.B. Berns (P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam), Prof. Dr. A.M. Hagen (N.C.D.N., Katholieke Universiteit Nijmegen), Drs. P.H. Vos (N.C.D.N., Katholieke Universiteit Nijmegen), Prof. Dr. A.A. Weijnen (N.C.D.N., Katholieke Universiteit Nijmegen).

24) The Hague, Paris, 1971, 153.

De theorievorming omtrent het samenstellen van dialectspreekwoordenboeken is nauwelijks op gang gekomen. Hierna volgen een paar attentiepunten die men ter overweging kan nemen als men een dialectspreekwoordenboek wil samenstellen.

4.1. De elementen van de macrostructuur

Met de macrostructuur bedoelt men het geheel van spreekwoorden en uitdrukkingen die men in het spreekwoordenboek opneemt.²⁵⁾

4.1.1. Begrenzing van het corpus in een terminus post quem non

Wanneer men een behoorlijke spreekwoordenverzameling lexicografisch wil gaan bewerken dient men een sluitingsdatum vast te stellen voor de collectie. Verzamelaars hebben de neiging als maar te streven naar compleetheid. Theoretisch mag men er van uitgaan dat die nagestreefde compleetheid niet bereikt wordt. Wanneer men geen begrenzing in de tijd vastlegt, is men licht geneigd nieuwe spreekwoorden, of een subjectieve selectie uit de nieuwe spreekwoorden, tijdens de bewerkingsperiode op te nemen. Na de sluitingsdatum dient men nieuwe items apart te verzamelen en gescheiden te houden van het corpus.

4.1.2. De geografische begrenzing

Zeker bij dialectspreekwoorden kan de zuivere geografische begrenzing een probleem opleveren. Zo doet zich bij het Brabants spreekwoordenboek het probleem voor of men de huidige staatkundige begrenzing van de provincie of de historische begrenzing van het groothertogdom als geografisch criterium moet hanteren. Om pragmatische redenen is voor het eerste gekozen. Verder dient er in het corpus ook een evenredige verdeling van spreekwoorden over het gehele gebied aanwezig te zijn. Zo kent Brabant de scheiding Oost- en West-Brabant. Binnen één corpus

25) D.Geeraerts en G.Janssens, Wegwijs in woordenboeken, Assen, 1982, 14.

mogen accenten binnen een gebied te onderkennen zijn, doch de spreiding over het geheel dient kritisch gezien te worden.

4.1.3. De keuze van een referentiepunt

De vraag wat behoort tot het corpus dialectspreekwoorden en wat niet is geen eenvoudig te beantwoorden vraag. De door Mandos geopperde methode om een corpus dialectspreekwoorden te vergelijken met de nationale en, indien mogelijk met de West-europese spreekwoordenschat, en uit het restant de typisch streekeigenen spreekwoorden te destilleren is uiterst bewerkelijk en daardoor praktisch nauwelijks uitvoerbaar. Werkbaarder is de methode om een gezaghebbend werk als referentiepunt te nemen. Voor het Nederlandse taalgebied kan dat alleen maar Stoett zijn. Algemeen richtsnoer zou kunnen zijn: alles wat al in de titelspreekwoorden van de lemma's van Stoett is opgenomen niet meer in dialectvorm presenteren. Stoett is referentiepunt voor de nationale spreekwoordenschat. Uiteraard met de beperktheden die aan deze methode kleven. Stoett pretendeert niet de nationale spreekwoordenschat te behandelen. Hij wil slechts de spreekwoorden verzamelen die enige verklaring behoeven of die door hun ouderdom of oorsprong belangrijk waren.²⁶⁾ Het presenteren van een in dialect "vertaalde" Stoett is niet zinvol. Harrebomée als referentiepunt nemen is om praktische redenen onmogelijk.

4.1.4. De Spelling

Daar er meestal geen gehomogeniseerde dialectspelling bestaat kan de spelwijze van de spreekwoorden een probleem opleveren. Met betrekking tot de spelling zijn er de volgens opmerkingen te maken:

1. Het is niet aanbevelenswaardig om het gehele corpus om te spellen. Een spreekwoordenboek is geen dialectwoordenboek. Het gaat primair om de woord- en zinsvorm waarin het

26) Zie Stoett I, Zutphen, MCMXLIII, III.

spreekwoord als totaal tot ons komt en niet zozeer om de uitspraak, c.q. spelwijze.

2. Wanneer een spreekwoord uit een schriftelijk bron wordt overgenomen, neem dan het spreekwoord diplomatisch over.
3. Respecteer de gegeven schriftelijke dialectvorm, waarin de meestal niet in transcriptie geschoolde dialectspreker het spreekwoord aanbiedt.
4. Alleen aparte onjuistheden dienen gecorrigeerd te worden b.v. dialectwoorden die beslist incorrect opgegeven zijn. In sommige gevallen krijgt men opgaven, waarin bepaalde karakteristieken van een dialect niet meer terug te vinden zijn, of men vertrekt opgaven met bepaalde mengvormen van dialectkarakteristieken. De neiging bestaat dan om dit te gaan corrigeren. Het verdient aanbeveling dit niet te doen, omdat anders het eind zoek is. In grote collecties is dit een onbegonnen zaak.
5. Het kan voorkomen dat men na het invoeren van het totale corpus in een databestand bepaalde vormen door automatische conversie gelijktrekt b.v. "maon" en "moan" wordt "maon".

N.B.: Wanneer men uit vele varianten van spreekwoorden of gezegden - ook met betrekking tot de spelling - een keuze maakt en één vorm in het woordenboek opneemt met de vermelding van de geografische verspreiding - b.v. algemeen Brabants -, dan gaan de gebruikers van het spreekwoordenboek een relatie leggen tussen dit gegeven en de spelvorm. Daarom dient elke spelvorm gedocumenteerd te zijn, dus: algemeen Brabants, voorbeeld uit Aarle-Rixtel, c.q. Aarle-Rixtel, verder algemeen Brabants.

4.1.5. Het indelingscriterium: alfabetisch of thematisch?

Uit onderzoek blijkt dat de meest toegepaste indelingscriteria alfabetisch en thematisch zijn.²⁷⁾ Het ideaal is om beide

27) Van een groot aantal door Kuusi onderzochte spreekwoordenboeken bleek met betrekking tot het criterium van systematiseren 33 Percent alfabetisch, en niet thematisch geordend te zijn. 18 Percent thematisch, en niet alfabetisch en 42 Percent bleek zowel alfabetisch als thematisch te zijn. M.Kuusi, Towards an international Type-System of Proverbs. In: Proverbium 19 (1972), 699-737 (ook als FFC 211).

principes te combineren. Het verdient aanbeveling om - omwille van de terugzoekbaarheid - alfabetisch op het eerste kernwoord te beginnen. Wanneer men voldoende overige kernwoorden opneemt zijn veel onderlinge verwijzingen mogelijk.

B.V.: Fluitende meisjes en brullende koei zijn zelden goei.

Kernwoorden: fluiten, meisje, brullen, koe.

Eerste kernwoord (eerste zelfst. nw.): meisje.

Eventueel kan men vooraf een aantal thematische categorieën definiëren (geen gemakkelijke zaak): vrouw c.q. kwalificatie van de vrouw, verkering, huwelijk etc. Wanneer alle gegevens in een databestand zijn opgenomen is ~~het~~ samenstellen van registers niet meer zo problematisch. Het verdient dus aanbeveling het spreekwoordenboek alfabetisch te beginnen en door middel van registers de thematische verwijzingen mogelijk te maken. Eventuele thematische "restcategorieën" zijn zo altijd vindbaar binnen het alfabetische systeem.

4.1.6. Lastige verwijzingen

Spreekwoorden waarin namen van heiligen voorkomen kunnen nog wel eens moeilijkheden oproepen m.b.t. het verwijzen. Te denken valt aan vormen als Baomis (= H.Bavo), Margriet, Margreet (= H. Margaretha), Sintermaarten (= H.Martinus). Het is het gemakkelijkste de officiële heiligenaam als uitgangspunt te nemen. Dus: Baomis: zie Bavo.

Lastige woordgroepen als Onzelveheer en Onzelvevrouw kan men het beste onderbrengen bij het kernwoord, dus bij Heer, resp. Vrouw.

4.1.7. Varianten

Een bepaald spreekwoord, gezegde of uitdrukking kan zich gevarieerd presenteren. Globaal is de volgende onderscheiding mogelijk:

1. Hetzelfde beeld en dezelfde betekenis.

In dit geval is het gewenst het synoniem tussen haakjes op te nemen, b.b. Met de hennen (kippen) op stok gaan. Verwijzing bij "kip", zie "hen".

2. Vrijwel hetzelfde beeld, maar enigszins afwijkende betekenis.

Zo **treft** men veel opgaven aan die het negatieve aangeven van de gekozen positieve vorm.

3. Dezelfde betekenis, maar een enigszins afwijkend beeld.

De kwestie van de keuze uit de varianten kan een vervelende kwestie zijn, omdat de keuze vaak arbitrair is. Wanneer er variatie is in diverse dialectspellingën is het een kwestie van een aardige representant kiezen en de vorm te documenteren. De relevante varianten dienen door verwijzingen opzoekbaar te zijn.

4.1.8. De te onderscheiden categorieën

Het is niet zinvol om in het lemma aan te geven of we met een spreekwoord, uitdrukking, gezegde etc. te maken hebben. Er is al zeer frequent aangetoond dat de terminologie niet vast ligt.²⁸⁾ Strakke begrenzingen van de categorieën zijn onmogelijk. Men kan de volgende hoofdgroepen in gedachte houden:

- spreekwoorden
- spreekwoordelijke uitdrukkingen
- spreekwoordelijke vergelijkingen
- zei-spreuken (Wellerismen, apologetische spreekwoorden, exempelspreuken)
- bijzondere groep: weerspreuken, leefregels, kaarttermen etc.

Een strak onderscheid is bijna niet mogelijk, omdat spreuken vaak van de ene naar de andere vorm overgaan, b.v. het spreekwoord en de spreekwoordelijke uitdrukking, het spreekwoord en de zei-spreuk. Het is mogelijk aparte bestanden te maken voor bepaalde relatief duidelijk te onderscheiden categorieën als: zei-spreuken, spreekwoordelijke vergelijkingen, weerspreuken etc. Een andere mogelijkheid is alle categorieën door elkaar plaatsen en de eerder genoemde onderscheiding door registers

²⁸⁾ Zie bibliografie Mieder, 1982 onder definition, 553 en genre, 562.

te maken. Uiteraard dient daar dan van te voren rekening mee gehouden te worden wanneer men voor dat doel een databestand gaat opzetten.

4.2. De elementen van de microstructuur

Onder de microstructuur verstaat men de informatie die over de spreekwoorden en uitdrukkingen kan worden meegedeeld en hoe deze kan worden gestructureerd.²⁹⁾

4.2.1. De lemma-opbouw

Bij het samenstellen van DBS is gekozen voor de volgende lemmaopbouw:

1. tekst in dialect
2. tekst in A.B.
3. toelichting
4. eerste kernwoord
5. overige kernwoorden
6. plaats en/of tijd...
(bron) (laatst opgetekend gebruik)^x
7. spreekwoordelijke vergelijking
8. zeispreuk.

^x Het laatst opgetekend gebruik geeft aan of het spreekwoord of gezegde nog in de samenleving functioneert.

ad 1. tekst in dialect³⁰⁾

Wanneer de tekst uit gedrukte dan wel uit geschreven bronnen overgenomen wordt, dan wordt de schrijfwijze van het origineel gerespecteerd.

Ook al geeft de bron de vervoegde vorm van het werkwoord, dan wordt toch zoveel mogelijk de onbepaalde wijs opgenomen.

De data van feesten van heiligen zijn in de eerst opgenomen uitdrukking met betrekking tot dat feest vermeld.

29) Geeraerts/Janssens, 1982, 14.

30) Toelichtingen ontleend aan DBS XI-XII.

ad 2. tekst in A.B.

Bestaat er een variant in de standaardtaal, dan staat deze voorop gevolgd door een verklaring. Indien nodig wordt de verklaring verduidelijkt door een tekening. De tekeningen zijn dus primair om hun verklarende waarde geplaatst, b.v. een gereformeerd gemaakte kar (pag.239).

Voor de verklaring wordt zoveel mogelijk de bron aangehouden. Als er geen of een apert onjuiste verklaring was, dan werd nog al eens na lang zoekwerk de juiste verklaring gevonden.

Varianten zijn, indien ze niet in het lemma vermeld worden, te vinden onder de verwijzing (Zie ook:). Een uitzondering wordt gemaakt voor de lemmata die op elkaar volgen; zijn er veel verwijzingen, dan vindt men bij de eerste vermelding alle gegevens. De verwijzing (Zie ook:) wordt ook gebruikt als de toelichting eveneens van toepassing is op items die onder een ander trefwoord staan. (Zo kan b.v. wijwater onder heks en duivel gevonden worden. Het wordt maar eenmaal verklaard; in de andere lemmata volgt dan een verwijzing als boven).

ad 6. plaats en/of tijd...

De geografische aanduidingen worden als volgt vermeld: Alg. Brab. als de gegevens verspreid zijn over de gehele provincie. Oost-Brab. resp. West-Brab.: de gebieden ten oosten, resp. ten westen van het riviertje de Donge. Gebieden als Langstraat, Meierij, Maaskant, Peel worden vermeld als de informatie uit die streken afkomstig is. De plaatsnamen zijn aan de gegevens ontleend. Wanneer slechts een gegeven aanwezig is, wordt de bron vermeld. Zijn er meer gegevens aanwezig, dan wordt alleen de plaats of streek vermeld zoals dat ook het geval is bij de varianten. Is de plaats of streek onbekend, dan wordt de bron vermeld.

Als tijd wordt het laatste jaar opgegeven, waarin de uitdrukking genoteerd of gepubliceerd is.

Technische gegevens omtrent de lemma-opbouw zijn te vinden in: Will Balemans, Caspar van de Ven, Automatisering binnen het project "De Brabantse Spreekwoorden" van de Hein Mandosstichting

te Waalre.³¹⁾

Natuurlijk is ook een andere opbouw mogelijk. Ik geef ook nog een andere mogelijkheid voor een lemma-opbouw. Deze lemma-opbouw is een alternatief dat A.A.Weijnen voorstelde.³²⁾

Door cijfers worden de diverse categorieën gescheiden.

1. uitdrukking in dialectvorm
2. vernederlandsing^x van de uitdrukking
3. betekenis
4. gelegenheid waarbij de uitdrukking gebruikt wordt
5. verklaring van de uitdrukking
6. geografische aanduiding
7. verwijzing naar andere trefwoorden

^x de term "vernederlandsing" is van A.A.Weijnen.

Het is niet noodzakelijk dat alle zeven categorieën ook steeds alle zeven worden ingevuld, maar ze moeten in principe wel onderscheiden worden.

ad 1. Uitdrukking in dialectvorm

De opmerking van 4.1.4. onder 4. blijft hier van toepassing.

Er bestaat nogal eens de neiging om losse lexicale elementen op te nemen b.v.:

1. Aveseer 'n bietje.
2. Avanceer 'n beetje.
3. Schiet een beetje op.

Aveseren = opschieten

Deze losse lexicale elementen horen in een dialectwoordenboek thuis, niet in een dialectspreekwoordenboek.

Een andere bijzondere categorie waarmee kritisch moet worden

31) Eerder verschenen in: Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde, Themanummer: De Automatisering van Dialectwoordenboeken, onder redactie van Dr. G.Janssens, XXI/1967-1988, Uitgave: Katholieke Universiteit Nijmegen, Directoraat A-Faculiteiten, 69-80.

32) Tijdens de redactieraadvergadering voor de samenstelling van De Brabantse Spreekwoorden op de N.C.D.N., 1986.

omgesprongen is die van de afjachten (Een afjacht is een antwoord waardoor men een lastige vrager met een kluitje in het riet stuurt: "wat eten we vandaag?" "hoepelstokken met groene zeep". Het verdient aanbeveling de afjachten niet afzonderlijk op de nemen, maar ze bij de vraag te concentreren.

ad 2. Vernederlandsing van de uitdrukking

De werkwoordsvorm van de uitdrukking, de vernederlandsing en de betekenis dienen zo mogelijk identiek te zijn. Uiteraard moet het Nederlands goed Nederlands zijn. De mogelijkheid bestaat de syntaktische bouw in de dialectvorm over te nemen in de standaardtaal.

ad 3. Betekenis

De neiging kan bestaan om elementen van de verklaring mee te nemen in het weergeven van de betekenis. De onderscheiding in genummerde categorieën dwingt tot reflexie of bepaalde elementen thuishoren onder categorie 3 of 5.

Bij het weergeven van de betekenis dient in een uniforme, algemene en afstandelijke stijl geformuleerd te worden. Indien bepaalde formuleringen herhaaldelijk gebruikt worden, dienen die "gestandaardiseerd" te zijn (b.v. betekenis onbekend/onduidelijk etc.). Indien de betekenis wordt overgenomen uit een gepubliceerde bron verdient het aanbeveling die vorm over te nemen. Dit doorbreekt natuurlijk de eenheid van stijl in de collectie of het woordenboek.

ad 4. Gelegenheid waarbij de uitdrukking gebruikt wordt.

Het aangeven van de gebruikssfeer werkt soms zeer verhelderend. Zo kan men hier aangeven of men te doen heeft met b.v. een bepaalde kaartterm, vaktaal of met een boerenregel.

B.v.: 1. Hier sop oewen erpel maar 'ns in.

2. Sop hier je aardappel maar eens in.

3. Incaßeer deze slag maar.

4. Kaartterm: gezegd door ridders bij het doen van acht slagen in het spel.

1. Zunnen aonstek maoke.

2. Zijn aansteek maken.
3. Met iets beginnen.
4. Door het aansteken van een kraan in een vol vat bier wordt het begin gemaakt: men kan gaan tappen.

Het is ook niet onmogelijk dat de eerste steek bij het spitten bedoeld is.

ad 5. Verklaring van de uitdrukking

Het is een goede zaak om de te gebruiken terminologie vooraf te "normaliseren", dit voorkomt verwarring. Zo kan het door elkaar gebruiken van termen als "betekenis", "verklaring" en "toelichting" erg verwarrend zijn. Een verklaring binnen een lemma dient zo kort mogelijk te zijn. Vooral verouderde woorden en een korte beschrijving van niet meer in zwang zijnde gebruiken kunnen op deze plaats worden verklaard. In een aantal gevallen zal het opnemen van een verklarende tekening sprekender zijn dan een verbale uitleg.

ad 6. Geografische aanduiding (c.q. tijd).

Hier geldt de opmerking die al gemaakt is onder 4.1.4, punt 5 onder N.B. Eventueel kan op deze regel ook de tijd vastgelegd worden. Wanneer de laatste opgave genoteerd wordt, verschaft dit inzicht in het actuele of afnemende gebruik van bepaalde spreekwoorden en uitdrukkingen.

ad 7. Verwijzing naar andere trefwoorden.

Trefwoorden hoeven niet opgenomen te worden in het lemma van het uiteindelijke woordenboek. Ze kunnen gebruikt worden om automatische bewerkingen in het gegevensbestand te verrichten; voor verwijzingen of het maken van registers.

Indien het wenselijk is de kernwoorden toch in het lemma op te nemen, dan gelden de volgende aanbevelingen:

1. Het eerste kernwoord cursief opnemen.
2. De andere kernwoorden tussen haakjes opnemen na het cursieve kernwoord dat het lemma opent.

B.v.: Op een scheve baan de bal voortslaan.

baan (bal)

3. Typische dialectwoorden die onvertaalbaar zijn cursiveren.

4.2.2. De redactionele stijl.

De redactionele stijl dient zakelijk en uniform te zijn. Het verdient aanbeveling het totaal hier nog eens op te "screenen". Vooral de eenheid van stijl bij de spreekwoordelijke uitdrukking verdient bijzondere aandacht.

Niet: Hij heeft een aal bij de staart, maar: Een aal bij de staart hebben.

Het verdient dus aanbeveling vormen met een onbepaalde wijs op te nemen, ook al geeft de bron vaak de vervoegde vorm van het werkwoord.

5. De uiteindelijke samenstelling van De Brabantse Spreekwoorden

De ideeën die Hein Mandos einde jaren veertig en begin jaren vijftig ventileerde met betrekking tot een Brabants spreekwoordenboek zijn bij de uiteindelijke samenstelling op het einde van de jaren tachtig niet gevolgd. Besloten werd een alfabetisch geordend overzichtswerk te maken met daarin de in de collectie Mandos verzamelde spreekwoorden. Zijn oorspronkelijk idee om eerst de collectie nationaal en Europees te vergelijken bleek onwerkbaar. Op basis van voorstellen van zijn vrouw Miep Mandos-van de Pol werd door de technisch adviseur van de Hein Mandos-stichting, Ir. Will Balemans, een computerbestand opgezet. Voor de beschrijving van de technische aspecten van de bewerking van de gegevens verwijs ik naar het artikel Automatisering binnen het project "De Brabantse Spreekwoorden" van de Hein Mandos-stichting te Waalre.³¹⁾

De grondgedachte van het echtpaar Mandos en het bestuur van de Hein Mandosstichting om eens de collectie Brabantse spreekwoorden in boekvorm terug te kunnen geven aan hen die er meer dan veertig jaar de stof voor leverden - de Brabanders - is geaccepteerd. Het boek beleefde binnen een jaar drie drukken!